

ОКСАНА СТОГНИЙ
г. Киев

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК СТРУКТУРНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ПРОЗЫ СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСКОГО

В статье рассматривается феномен эксперимента, подается интерпретация этого явления разными науками, выделен аспект художественного эксперимента как возможности литературного прогресса. На материале творчества Сильвестра Яричевского в контексте процесса развития прозы конца XIX – начала XX века исследуются проявления художественного экспериментирования как структурного элемента творчества писателя на разных уровнях – повествовательных моделей, хронотопа, типизации.

Ключевые слова: художественный эксперимент, структура, проза, сецессия, наррация.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2016

УДК 821.161.2-1.09:7.037.5'06

ОЛЬГА ТИЩЕНКО, АНАСТАСІЯ ЛАПЕНКОВА

м. Слов'янськ
tishenko-1981@mail.ru

ЧИННИКИ СЮРРЕАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ПИСЬМА

Сюрреалізм – парадоксальне і неоднозначне по своїй суті явище. Це витвір суперечливих процесів у мистецтві XX століття, зумовлених обвальними кризами традиційного логоцентризму. Важливим чинником вияву сюрреалістичної техніки письма вважається мова, властива певній спільноті, схильній до застосування «підсвідомого автоматизму».

Ключові слова: поетика, сюрреалізм, самопізнання, сновидіння, несвідомість, сюрреалістичної техніки письма.

Сюрреалізм – явище парадоксальне і неоднозначне по своїй суті. Це витвір суперечливих процесів у мистецтві XX століття, зумовлених обвальними кризами традиційного логоцентризму. В українському письменстві зацікавлення сюрреалізмом з'явилося ще у повоєнний час. Теоретичні засади французьких сюрреалістів правили за зразок, але водночас зазнавали присутньої редакції, усунення надто агресивних інтенцій.

Вихід за межі логічних структур для безпосереднього контакту із сутністю явищ спонукає митця конструювати безкінечну кількість світів, малозрозумілих, неосяжних. Часто найабсурдніші твори набувають статусу «геніальних» за умов перерозподілу ролей. Творчий процес завжди відбувається на несвідомому рівні як взаємодія із семантичними полями внутрішнього духовного досвіду митця і відтворення даного досвіду через символічно-архетипні образні структури. Адаже символ, з

одного боку, це первісна експресія несвідомого, з іншого – ідея, котра співвідноситься з передчуттями інтелекту. А такі форми, як архетипні символи, проростають із глибин забуття, щоб виразити назовні таке передчуття свідомого інтелекту і найвищу інтуїцію духу.

Творчість українських поетів-сюрреалістів розглядалася більш цілісно в окремих працях літературних критиків, зокрема, в оглядовому нарисі П. Сороки [7], присвяченому творчості Емми Андіївської, передовсім її поетичних збірок. Стаття Е. Райса [6] була примітна типологічним зіставленням поезії Е. Андіївської з полотнами М. Шагала та художнім світом В. Хлебнікова, А. Мішо, В. Незвала, та З. Гіппіус. Критичні розвідки В. Державина [1] стосувалися висвітлення «безодні демонізму» у поезії Е. Андіївської. Рецензії Ю. Лавріненка [5] стосувалися її поетичної збірки «Риба і розмір», виявляли оригінальні прийоми «оновлювати старі та прастарі слова».

Б. Рубчак виявляв містику у поетичній творчості Е. Андіївської [4]. Н. Зборовська, аналізуючи поетичну збірку Е. Андіївської під назвою «Знаки. Тарок», вважала, що метафізична ідея полягає тут в «єдності: <...> існує лише Абсолют, все, що проявляється в окремому існуванні, є прояви універсального буття, що висівається, як зерно, множинністю» [3, 141]. Стаття Л. Тарнашинської [8], книга Л. Таран [2] присвячені аналізу окремих поетичних збірок авторки, причому книга «Жінка як текст» (Л. Таран) містить інтерв'ю з Е. Андіївською.

Завдання статті полягає у спробі визначення сюрреалістичної техніки письма у поетичних текстах Е. Андіївської на межі різних видів мистецтва та філософії. Тому складається з низки завдань: розглянути феномен сюрреалізму з теоретичного та естетико-філософського погляду; визначити риси сюрреалістичної української поезики (на тематичному, образному та жанрово-стильовому рівнях); охарактеризувати динамічну сутність образної системи поетичного тексту письменниці.

У мистецтві та естетиці сюрреалізму часто застосовувався прийом деформації, що досягається відстороненням від внутрішніх зв'язків чи застосуванням зовнішніх. Він зумовлював абстрагування (аж до ізоляції) або включення у множинність (конкретизації) через зіткнення чи отождоження. Деформація може бути природною або штучною, супроводжуватися порушенням пропорцій, цілісності, переставленням елементів (авангардистський прийом деформації часто застосовувала Е. Андіївська, використовуючи сюрреалістичну техніку зображення). Парадигма даного прийому реалізується на різних рівнях тексту, які можна передати через поняття: контраст, парадокс, гротеск, троп (від гіперболи до метафори) [84].

Явище французького сюрреалізму носить авангардистський характер з елементами модернізму. Представники даного стилю втілювали психоаналітичні ідеї З. Фрейда, рефлектуючи у своїх творах психофізіологічні настрої і фобії ментального та ірраціонального рівня, із застосуванням чорного гумору, епатажного наркотичного чи алкогольного сп'яніння. Такий сюрреалістичний світогляд невластивий українському мистецтву (хіба що за

винятком творчості Ю. Тарнавського, позбавленої національних характеристик). Очевидно, в українському психічному механізмі відсутній «абсолютизований» психічний автоматизм, через який сюрреалізм виявляє «фактичне функціонування думки без будь-якого контролю, керованого розумом», немає бази для засадничої «безцілевої гри мислення», властивої французькому сюрреалізму.

Специфіка сюрреалізму в українській поезії скоріше виявляє ознаки «високого» модернізму з авангардистськими елементами. По-перше, даному стилю властивий естетизм (поезія О. Зуєвського, Б.-І. Антонича, М. Воробйова), витончений інтелектуалізм (Е. Андіївська) і шляхетність відтворення внутрішнього простору автора з превалюванням філософсько-екзистенційної осмисленості явищ буття і пошуків трансцендентної ірреальності існування: «за скелями в червоній рамі тиші потріскалася шкіра вітру» (М. Воробйов «Мозаїка вітру»). Досить часто через мовні ресурси українські поети-сюрреалісти відтворюють національний колорит, заглиблюючись у прапам'ять давніх вірувань і фольклорні джерела, відтворюючи первісний міфосвіт українця і всього людства.

Протягом півстоліття свого існування сюрреалізм перебував у тісних взаємозв'язках з іншими стильовими течіями модернізму та авангардизму. Найближчим до нього напрямом було мистецтво абсурду, що виникло у Франції у 50-х рр. на теренах театру. Характерними його рисами були: відсутність логіки і комунікативності у побудові сюжету, що припускало будь-яку інтерпретацію змісту дії на сцені, зміщення загальноприйнятих норм і уявлень, деформація дійсності, послідовність сновидінь, поява чудовиськ, натуралістичне відтворення деталей фантастичного світу, – все це створювало атмосферу абсурдності і вищої реальності – сюрреальності.

Близьким до сюрреалізму було також абстрактне мистецтво – їх поєднує спільний метод, вони не відображають звичайної дійсності, а створюють новий міфічний світ. Лише абстракціонізм проголошує повний відрив від дійсності, «вигнання» з твору мистецтва будь-якої образності і подоби предметів та явищ реальності; а сюрреалізм, не відображуючи

цього світу, його логіки і закономірності, включає у свої твори окремі риси, деталі і предмети навколишньої дійсності, надаючи їм нового функціонального значення.

Невіддільно пов'язаний сюрреалізм з ранніми напрямами модерністського мистецтва, зокрема, дадаїзмом, прийоми якого він увібрав у себе і розвинув їх. Сюрреалістів приваблювали і сліди космічних вібрацій символізму, езотеричні глибини екзистенційних сенсів, містичність, трансцендентне саяво таємниць буття. Сюрреалісти проводили експерименти над своєю свідомістю, намагалися збагнути її межі, потрапляли у безмежність несвідомого, у безкінечні пласти і поверхи прапам'яті з її міфічними характеристиками.

Сюрреалісти часто апелювали до божевільних, вважали, що вони занурені у свою «внутрішню реальність», завдяки чому у їхньому ментальному просторі досягався синтез реальної і уявної дійсності, до якого мусить прагнути митець. Французький історик сюрреалізму Дюплессі вважав, що поети чи художники повинні уміти «симулювати божевілля»: відтворювати стан галюцинації, маніакальності, загальний параліч, що свідчитиме про гнучкість людського розуму, а також його здатність підпорядковувати волю ідеям безумства, не втрачаючи внутрішньої рівноваги. Крім малюнків психічно хворих, сюрреалісти цікавилися художніми творами дітей – примітивізмом, джерела якого містяться у глибинних шарах людської психіки. Вони вивчали давню культуру і міфологію: африканське мистецтво, маски різних країн, шаманство, явище медіумів, ритуальні дійства – ініціацію, танець-імітацію сакрального тотема-предка, магію, театр острова Балі, первісні вірування і міфи давніх та сучасних племен, ритми кельтської музики. Сюрреалісти імпровізували у помежових станах розуму і свідомості, запроваджували функцію безумця первісного суспільства. Вони прагнуть простежити, вхопити саме зародження творчості, той імпульс, який рухає лінією чи літерою і здатен з хаосу створити конструкції картин або літературних творів. Їхня мета – через трансцендентний генезис креатувати метафізику Всесвіту. Адже всі феноменальні світи, в тому числі матеріальний план та світ художньої

деміургії, суть віртуальні реальності, створені «Абсолютною Свідомістю». Для митця-сюрреаліста єднання з космічним творчим принципом – досвід незвичайний і дуже бажаний. Деякі з них прагнули досягати саме такого духовного звільнення у своїй творчості.

За К.-Г. Юнгом аналогічний процес називається індивідуацією, тобто реалізація в окремому індивіді його унікальності. Суб'єктивне переживання цього процесу створює відчуття, що у творіння активно втручається надособистісна сила, ніби несвідоме визначає свій шлях у відповідності з таємним планом.

В. Державин дав високу оцінку поетичній творчості української письменниці Е. Андіївської, вважаючи її «основоположницею українського сюрреалізму». Поетеса поступово розвинула цей мистецький напрям як стиль, з притаманною йому метафорою казки та гіперболи, онейричним простором міфологічного мислення, тією магією слова як потужного знаку духовних явищ, з яких проростає справжня поезія. І. Костецький висвітлює її спосіб творення поетичного образу, як «поєднання точності конкретного бачення з неймовірністю сполучення». Філософське підґрунтя такої сюрреалістичної техніки мало на меті вхопити ідеї речей, реальностей, поєднати їх в єдину систему, знайти засоби висловити той світ, що перебуває в онтологічному внутрішньому просторі письменниці з її безкінечними літературно-мистецькими винаходами.

Як модернізм, так і авангардизм, особливо це стосується сюрреалістичного стилю, активізують роль суміжних мистецтв: малярства, театру, музики, кіно. Модернізм, і особливо сюрреалізм, послуговується «мистецькими ідеями» як допоміжними засобами для вираження «літературних ідей» (Е. Андіївська, О. Зуєвський) з метою більшої поетизації тексту. Так можна говорити про спільне джерело малярського та поетичного світу Е. Андіївської: її тексти та полотна – це царина чистого локального кольору, вона творить неповторну живописну субстанцію, котра гранично концентрує смислову метафізичну природу форм, площин та кольорів. Її чистий інтелектуалізм і філософська рефлексія чудово співіснують із життєлюбністю митця, саме тому гротеск та деформація Е. Андіївської

ніколи не сприймаються реципієнтом страхіливими, тому що авторці органічно притаманна стихія карнавальних перевтілень, захоплено-самобутньої гри, відрив від видимого і явленого в ім'я чистого вираження духовної реальності.

*Повивертає углиб – і душі, й лиця
Й горіх у руку – з дерева – мускат, –
Смерть, що – все ширше й замашніш – мазки.*

(Е. Андіївська «Синусоїдна ідилія»).

Несвідома ідентифікація, трансформуючись у форми свідомості, отримувала втілення у фігурі міфічного тотемного пращура – напівлюдини-напівзвіра. Подібним чином племена, котрі жили рослинною їжею, співвідносили себе з рослинами; представлені у ритуалах, сівба і збір врожаю ідентифікувалися з людським відтворенням, народженням людини і набуттям зрілості.

Архетипи, що виявляються й асимілюються психікою людини, повністю відповідають тим, що у ході розвитку людської культури інспірували основні образи ритуалу, міфології і сновидіння. Сновидіння – це персоніфікований міф, а міф – це деперсоніфіковане сновидіння; як міф, так і сновидіння символічно в цілому однаково виражають динаміку психіки. Але у сновидінні образи викривлені специфічними проблемами сновидця, тоді як у міфі їхнє вирішення постає однозначно для всього людства.

Відповідно, ліричний герой сюрреалістів – це чоловік чи жінка, яким вдалося піднятися над своїми власними і локальними історичними обмеженнями до загальнозначимих, нормальних людських форм. Тому його другим завданням і героїчним діянням є те, щоб повернутися до людей перевтіленим і зміненим та навчити їх тому, що він дізнався про відновлене життя.

Сновидіння відтворюють нашу іманентну природу, її інстинкти і особливий спосіб мислення. Через символи психіка намагається примирити і знову поєднати ті протилежності, котрі містяться у ній. Час сновидінь і міфічний час тотожні, тобто атемпоральні, позачасові; завдяки цьому, первісна людина постійно жила у вічному «теперішньому». Міф завжди і наскрізь символічний (і антропоморфний), а символ – завжди міфічний. Міф і символ складають цілісну єдність: несвідомого й свідомого,

сприйняття чуттєвого і розумового, ірраціонального й раціонального, алогічного та логічного, образу й ідеї, незрозумілого й зрозумілого, непізнаваного та вже пізаного.

Сюрреалізм – це нове світобачення у мистецтві і спосіб пізнання сфери несвідомого, надреального світу, вивчення і аналіз сновидінь, станів божевілля; це створення алогічного і містичного мікросвіту символів і міфів на основі інтуїції і фрейдизму, автоматичного письма і чорного гумору. «Піраміда» сюрреалізму у глибині своїх внутрішніх кімнат і печер містить таємниці і скарби «древніх фараонів» – дух правіку, міфічну свідомість і дно людської психіки – несвідомого; її підніжжя – має на собі «графіті» людських страхів і патологій, хворобливе саморуйнування, протест і бунт проти світу, епатаж і пошук виходу. За вершину цієї «піраміди» править спрямованість у трансцендентні глибини, досягнення висот духу, самоочищення, розширення меж свідомості і через індивідуацію – злиття з Абсолютом.

Список використаних джерел

1. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945–1947) / В. Державин // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. — К. : Рось, 1994. — Кн. 3. — 1994. — 687 с.
2. Зборовська Н. Піднявшись над усім тліном / Ніла Зборовська // Кур'єр Кривбасу. — Червень, 1997. — С. 140–144.
3. Координати : Антологія сучасної української поезії на заході : у 2 т. / упоряд. Б. Бойчук, Б. Рубчак ; вступ. ст. І. Фізер. — [Munch.] : Сучасність, 1969. — Т. 2. — 1969. — 387 с.
4. Лавріненко Ю. Зруб і парости. Літературно-критичні статті, есеї, рефлексії / Ю. Лавріненко. — Мюнхен : Сучасність, 1971. — 331 с.
5. Павелко І. Про сюрреалізм та перспективи його розвитку в українській літературі // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. — К. : Рось, 1994. — Кн. 3. — 1994. — 687 с.
6. Райс Емануїл. Поезія Емми Андіївської / Емануїл Райс // Сучасність. — № 2 (26). — лютий, 1963. — Мюнхен. — С. 45–47.
7. Сорока П. Емма Андіївська: Літературний портрет / Петро Сорока. — Тернопіль, 1998. — 240 с.
8. Струк Д. Г. Як читати поезії Емми Андіївської / Д. Г. Струк // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. — К. : Рось, 1994. — Кн. 3. — 1994. — С. 218–223.
9. Українська література класичних та сучасних письменників [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukr-lit.net/andiyevska/2-virshi/273-vikno.html>.

OLGA TISHCHENKO, ANASTASIA LAPENKOVA
Sloviansk

FACTORS OF SURREAL WRITING TECHNIQUES

Surrealism is paradoxical and ambiguous inherently phenomenon. This controversial piece of art processes in XX century caused landslide traditional logocentrism crises. An important factor of surreal writing technique expression is considered a language peculiar to a particular community, tend to use «unconscious automatism».

Key words: poetic, surreal, self, dreams, unconsciousness, surreal writing technique.

ОЛЬГА ТИЩЕНКО, АНАСТАСИЯ ЛАПЕНКОВА
г. Славянск

ФАКТОРЫ СЮРРЕАЛИСТИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ ПИСЬМА

Сюрреализм – парадоксальное и неоднозначное по своей сути явление. Это произведение противоречивых процессов в искусстве XX века, обусловленных обвальным кризисом традиционного логоцентризма. Важным фактором проявления сюрреалистической техники письма считается речь, свойственная определенной общности, склонной к применению «подсознательного автоматизма».

Ключевые слова: поэтика, сюрреализм, самопознание, сновидения, несознательность, сюрреалистическая техника письма.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2016

УДК 821.161.2-32.09

ТЕТЯНА ТКАЧЕНКО

м. Київ

tatiana001@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ РЕТРОСПЕКЦІЇ У ПРОЗОПИСЬМІ ВІТАЛІЯ КОЛОДІЯ

У статті розглядається специфіка малої прози українського письменника, журналіста і перекладача Віталія Дем'яновича Колодія. Зокрема, досліджуються формальні і змістові складники художніх текстів, смислові доміанти й особливості авторського характеротворення, вивчається семантика образів-символів, з'ясовується роль і значення ретроспекції в організації творів. Особливу увагу звернено на ідіостиль автора. Простудіювавши прозовий доробок Віталія Колодія, можна висувати, що письменник розкриває персонажа за допомогою діалогів, рефлексій, паралелізму, нотуючи жести й міміку героїв. Та головну роль в аналізі мотивації поведінки відіграє ретроспективний показ буттєвих колізій.

Ключові слова: ретроспекція, паралелізм, рефрен, контраст, рефлексія.

Літературна творчість Віталія Колодія вражає розмаїттям. У своєму доробку письменник має вірші і поеми, історичні балади, поетичні новели, прозові художні тексти. На жаль, досліджень цього мистецького різнобарв'я обмаль. Можна пригадати лише передмови до книжок і поодинокі публікації. Хоча художні тексти вражають цікавими знахідками, заглибленням у людську сутність, порушенням «вічних» питань. Отже, студіювання індивідуального стилю непересічного автора постає важливим й

актуальним з огляду на його невтомну працю від 1960-х років до сьогодення.

Проза Віталія Дем'яновича Колодія розкриває світ родинних перипетій. Письменник досліджує стосунки подружжя, батьків і дітей, закоханих. Він уникає аксіологічних суджень, спонукаючи реципієнта до роздумів, власної інтерпретації подій, відтак, залучає його до співавторства. Персонажі творів презентують звичне коло знайомих людей, чий страждання, радощі, біль, захват зрозумілі кожному. Проте